

25. Світло і тіні Бобрового

*Чимало стерлось подошов,
Аж поки Правду я знайшов...
Потворна баба у лахмітті
Голодна порпалася в смітті.
- Так що ж сказати людям, Правдо,
Що в тебе сестронька – Біда?..
- Скажи, що багата й рада,
Що я красива й молода.
Що є у світі Правда-Мати,
Та в неї донечок багато...*

Василь Пазинич, 2000 р.

Автори дякують за допомогу при написанні цього розділу жительці Бобрового Ларисі Боднарецькій

Історія Кам'яного виявиться неповною, якщо хоч трохи не розповісти про Боброве, з яким вони зв'язані історичною пуповиною. Як зазначають лебединські історики-красзнавці, після утвердження Кам'яного як московського форпосту, близько 1652 року були засновані Ворожба, Червлене, Пристайлів, Михайлівка, **Боброве**, Великий і Малий Висторопи, майбутнє місто Лебедин та інші поселення, але вже як сельбища черкас-переселенців «другої» хвилі, тобто після поразки козацького війська у битві під Берестечком. У літописних замітках Сулимівського архіву зазначено: «У осінь 1651 року почали осідати слободи: спочатку Лебедин, Суми, Охтирка, Харків...» Це переселення скоріше нагадувало втечу від польського гніту після поразки козаків під Берестечком. Про це ж говорить і Д.Багалій в «Історії Слобідської України»: «Тоді козацтво пообсажувало слободи на Московських ґрунтах в Слободчині».

Хоча, як стверджують деякі сучасні історики-красзнавці, приміром сум'янин Манько М.О., посилаючись на польські історичні джерела, частина з цих населених пунктів могла залюднитися значно раніше – українцями та частково поляками при сприянні Речі Посполитої. Приміром, Замкова Гора (польська фортеця, побудована на початку 1640-х років) і

поселення переселенців – Покрова, що разом утворили містечко Межиріч (1642 рік) («Межирицькі сповіді», Суми, ВВП «Мрія» ТОВ, 2012). Воно було залишене Польщею в часи Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького у 1648 році. Згодом перейшло до Московії. За народними переказами, першими поселенцями вважаються Онуфрій Супрун, його два сини та брат, Лисянські, Підлісні, Маньки, Верби, Селихівські (Шелихівські) за походженням із Волині. Згодом сюди переселилися й інші жителі містечка Межиріч, що нині Острогозького району Рівненської області. Історик доводить, що й на місці, де згодом з'явився Лебедин, теж стояв форпост Польщі, згодом розбудований козаками. Мовляв, це підтверджують колишні назви: річки Вільшанки – Замок та й власне – відомої вулиці Замкової. Утім, інші краєзнавці стверджують, що до заснування Межиріча Річ Посполита не має ніякого стосунку.

Ми вважаємо, що й Боброве, до якого із Кам'яного якісь там заячі скоки, теж засновано при Речі Посполитій орієнтовно на початку 1640-х років спочатку як сторожовий пост поляків. Назву Бобровому, як, мабуть, і Бобрику, дали бобри, які безроздільно хазяйнували в тутешніх річках та озерах. Із часу заснування Бобрового жодна сторінка його метрики не залишилася пустою: всі вони записані, як правило, червоним чорнилом, роль якого виконувала людська кров. Нею й записані імена наших гетьманів, царя Петра та гетьмана Мазепи, панів-кріпосників та місцевих Кармалюків, нею засвідчені страшні міжусобиці та світові війни, нею фарбували революційні прапори, малювали портрети комуністичних вождів, нею підписувалися перші сільські більшовики, нею удобрювали землі Сибіру та Афганістану. Чого лишень нею не записано, хоч і говориться, що кров людська – не водиця. За даними «Топографического описания Харьковского наместничества 1785 г.» (К.: «Наукова думка», 1991, с. 90-91), у 1779 році в Бобровому проживало 346 козаків, один селянин та один однодворець. Нагадаємо, що в середині XVII ст. служивих людей, присланих сюди з глибинних земель

Московії для несення сторожової служби, називали «дітьми боярськими». Їхніх нащадків згодом називатимуть «одnodворцями». Це був такий офіційний стан у Російській імперії з її складним становим поділом суспільства, який розміщався між селянами особисто вільними, тобто державними, які лише мали тягар податку на користь казни, та дрібними дворянами. Одnodворці, що за певних умов теж могли стати дворянами, мали право на володіння землею та кріпосними селянами - їхніми «одnodворческими поддаными». Багато що пережило Боброве під владою Московії. Як виявилось, що московські пусті та кислі «щі» з «пошел вон, собака!» аж ніяк не кращі за жирні польські «фляки» з «пся крев, схизматик!». Вороттям у темні віки для українців стало запровадження 3 травня 1783 року кріпацтва, тобто російського рабовласництва. Нагадаємо, що воно «прикріпило» селян до землі, яка належала дворянам. Відомо, що з 1797 року по 1802 рік Лебедин був містечком не повітовим, а «заштатним» («Полное геграфическое описание нашего отечества», т.7, «Малороссия», С.- Петербург, 1903, с.323). У період, коли він був «городом заштатным», Боброве відносилося до Охтирського повіту Слобідсько-Української губернії (вона з 1835 року по 1925 рік називатиметься Харківською губернією). Ось тому відомості про бобрівських кріпосників кінця XVIII ст. знаходимо у дослідженні А.Д. Твердохлебова «Ахтырский уезд накануне 19 века» (материалы для истории Ахтырщины, X., 1913, с. 23-31). До речі, справжнє прізвище дослідника Твердохліб. І побачив він ці старі документи цілком випадково у торговця, який загортав у них покупцям солоні оселедці. Як видно із цих статистичних документів, у кінці XVIII ст. головним землевласником у Бобровому був титулярний радник Неплюєв, менш заможними власниками – прапорщик Рославцев, штабс-капітан Горбовцов. Давні перекази донесли до нас іще й Колтунова, чи Колтуновського. Очевидно, ця земля дісталася височайшим царським указом їм, або їхнім предкам як російським дворянам за якісь заслуги. У кінці 18 ст. (близько 1780 р.)

володіння Колтунова у Кругляці та Рославцева в Десяточному (тепер Шевченкове), що, за переказами, були господарями нікчемними, і п'яницями, та землі Неплюєва, якому належав і винокурний завод із п'ятьма котлами, викупили Бухаріни. Згодом вони прибрали до своїх рук усі навколишні землі.

Рід Бухаріних – відомий і впливовий. Засновником його вважається швед Павлін який у XIVст. перейшов на службу до князя Симеона Гордого. Його правнук, Григорій Бухаря, і став родоначальником роду Бухаріних, галузкою на родовому дереві якого і був Іван Якович Бухарін (1772-1858). Його дід, – адмірал Пушкін, призначив свого внука, юного офіцера Івана Бухаріна, флотським флігель-ад'ютантом, а згодом генерал-ад'ютантом і відкрив йому доступ до імператорського двору цариці Катерини. Згодом він стане капітаном першого рангу, а після відставки з флоту на цивільній службі – таємним радником, сенатором, губернатором Рязанської, Архангельської, Астраханської,

Київської (1821-1822) губерній та Великого князівства Фінляндського. Від 1832 року, перебуваючи у відставці, житиме в Москві, де й помре.

Та давайте повернемося до Бобрового першої половини XIX століття. Згодом прізвища попередніх панів забудуться. Потрапить у місцеве кресназавче затемнення і прізвище Бухаріна. Їх потіснять Анненкови, яким належали крохмальний та селітряний заводи і суконна фабрика. За давніми переказами, на їхній «суконці» при кріпацтві тяжко працювали також і діти кріпаків, віком 7-12 років, які скубли вовну. Коли 19 лютого 1861 року в Російській імперії скасували кріпосне право, в Бобровому про це селяни ще довго не знали. Лише восени представники влади наказали селянам іти до церкви і прийняти участь у «благодарственному молебні за царя» та подякувати йому за

*Невідомий
художник.
Портрет
сенатора
Бухаріна.
Папір.
Акварель.*

свободу. Після розкріпачення всі кращі землі перебували у власності Анненкових. Кожен селянин-чоловік отримав три десятини землі, як правило, виснаженої, пісної, з неугіддями, в які входили присадибні ділянки, луг та вигін. Для прогонування багатодітних родин, а такими були майже всі сім'ї, виділеної землі не вистачало. На жінок і на хлопчиків, які народилися після скасування кріпосництва, земля «не полагалась». До того ж земля селянам передавалась за велику плату, навіть вищу за ринкову. Більшість безземельних мужиків батракували на Анненкових землеволодіннях і підприємствах, орендували землю у свого колишнього пана або ходили на заробітки до інших панів чи на цукрозаводи. За даними на 1864 рік, у власницькій слободі Лебединського повіту Харківської губернії мешкало вже 823 особи (408 чоловічої статі та 415 — жіночої), налічувалося 136 дворових господарств, існували православна Миколаївська церква (дерев'яна), суконна фабрика, селітряний завод (Харьковская губернія. Списокъ населенныхъ мѣстъ по свѣдѣніямъ 1864 года, томъ XLVI. Изданъ Центральнымъ статистическимъ комитетомъ Министерства Внутреннихъ Дѣлъ. Санкт-Петербургъ. 1869).

Звідки ж замість Бухариних раптом з'явилися Анненкови? Про це ми розповімо трохи згодом, але спочатку використаємо всю наявну цікаву статистику. Станом на 1914 рік село було центром Бобровської волості, до якої входило і Кам'яне, а кількість його мешканців зросла до 1258 осіб (Харьковській календарь на 1914 годѣ. Изданіе Харьковского Губернскаго Статистическаго Комитета. Харьковъ. Типографія Губернскаго Правленія. 1914). І нарешті, за даними Кам'янської сільради, якій нині адміністративно підлягає Боброве, станом на кінець 2013 року в селі було офіційно прописано 127 чоловік, а фактично проживало значно менше, і в ньому лише близько 50 «живих» дворів. Єдині, хто нині перебуває у стані відродження, це прапра...внуки бобрів. Як і більшість українських сіл, Боброве, після розквіту у 1970-1980-ті роки, сьогодні нагадує людину похилого віку, що пережила інсульт і доживає свого віку. Правда, іще намагається вливати молоду

та енергійну кров у його німецькі жили невелика Бобрівська ГЕС.

А далі розповідь неможлива без імені Віри Бухаріної (Анненкової), осяяного поезією безсмертного Михайла Лермонтова. Іноді в бурштині знаходять застиглих доісторичних комарів чи навіть якихось комах, що займали в ієрархії свого часу важливий щабель. Вони потрапили туди волею випадку, коли бурштинові сльози безсмертя рясно капали з очей Вічності. Дещо подібне цьому, хоча це може здатися надто образливим і жорстоким порівнянням, трапляється і з людьми: приміром, у бурштині віршів Тараса Шевченка ми бачимо його нерозділене кохання – Ликеру Полусмак, за словами деяких її сучасників, жінку недалеко, з невисокими моральними зобов'язаннями і, як господиню, нечупарну. А в бурштин поетичних рядків Михайла Лермонтова потрапила красуня з «вищого» світу - панночка Вірочка Бухаріна: донька сенатора Івана Яковича Бухаріна (про якого щойно говорилося). Вона ж – фрейліна імператриці (придворна посада для дівчат-дворянок у почті цариці) та майбутня дружина майбутнього генерала від інфантерії Миколи Миколайовича Анненкова і згодом поміщика, що стане засновницею чудового маєтку в Бобровому Лебединському повіту Харківської губернії. Як зазначено в хронологічній канві життя і творчості великого російського поета Лермонтова (1814-1841), він, ще юний віршник, 31 грудня 1831 року з'явився на маскарад у Московське Благородне зібрання, де веселився цвіт *«немитої Росії, землі рабів, землі вельмож»* у костюмі астролога з великою «книгою доль» під рукою і прочитав там новорічні мадригали та епіграми. Не обійшов увагою він і красуню Вірочку Бухаріну: *«Не чудно ль, что зовут вас Вера? / Ужели можно верить вам? / Нет, я не дам своим друзьям / Такого страшного примера!..... / Поверить стоит раз... но что ж? / Ведь сам раскаиваться будешь, / Закона веры не забудешь / И старове́ром прослы́вешь!»*

Отож, спочатку – кілька слів про Лермонтова, який теж, певним чином, має цікавий, хоч і досить далекий, стосунок до

Лебединщини, а потім уже й про інших дійових осіб, що мимоволі теж опинилися в бурштині його поезії.

Нагадаємо, що в книзі «Составъ Зубцовскаго и Ржевскаго дворянства по десятиямъ 17 века», в обробці члена Тверської вченої архівної комісії В.Н. Сторожева, яка видана в друкарні Тверського Губернського правління у 1891 році, на 99-ій сторінці описана нагородна справа Федора Юрійовича Арсеньєва, кам'янського воєводи (1651 рік). Як видно з поколінного розпису дворянського роду Арсеньєвих, який поданий у цьому дослідженні, що предок роду Арсеньєвих – золотоординський Аслан-Мурза Челибей у 1389 році перейшов із 300-ми своїми воїнами на бік князя Дмитрія Іоановича Донського. Він вихрестився і став називатися Прокопійем. Князь пожалував йому містечко Кременськ, що біля Калуги, видав за нього заміж Житову Марію Зотикову, яка походила з дуже знатного роду. Його діти: *Арсеній, на прізвисько Юсуп, Федір, Яків, Лев, на прізвисько Широкий Рот, та Павло*. Ось і пішли: від Арсенія – Арсеньєви і Юсупови, від Лева (Широкого Рота) – Ртіщєви, Сомови і Павлови, від Якова – Яковцови, Кременецькіє, Жданови і т. д. К. Валишевський, автор книги «Іван Грозний», виданої в Росії у 1912 році, коли вже сувора царська цензура дещо демократично придрімувала, писав, що *«не було в той час необхідності «скребти» росіянина, аби знайти татарина і особливо фіна»*. Ось хто вони «старші» брати українців-русів!

Як стверджує кам'янський дослідник історії і спеціаліст по родоводах Олександр Мартиненко, про що ми вже згадували, що Федір Арсеньєв доводиться кровним родичем матері відомого поета Михайла Лермонтова – Марії Михайлівні, уродженій Арсеньєвою, яка померла 21-річною. Її батьками були Михайло Арсеньєв та Єлизавета Столипіна-Арсеньєва. До речі, дослідники життя і творчості поета зазначають, що чоловік бабуні Лермонтова, Єлизавети Олексіївни Столипіної-Арсеньєвої, Михайло Арсеньєв покінчив життя самогубством. Батько Лермонтова був ловеласом і одружився заради грошей. Мати Лермонтова була нервовою і хворобливою. Вона померла 21-річною.

Віра Бухаріна (Анненкова). Портрет (копія) зберігається в Лебединському художньому музеї

Один із надгробків із поховання Бухаріних та Анненкових біля Миколаївської церкви. Як засвідчує напис, тут похована «Лізавета Бухаріна». Могила ж її чоловіка у Москві не збереглася

Сам Лермонтов закохувався у своїх родичок: у кузину Варвару Лопухіну, у двоюрідну тітоньку Анну Столипінку, у старшу за нього родичку Катерину Сушкову; що фізично він був досить негарним, що при житті ні одна жінка його не любила, тому він ставився до жінок насмішковано і вороже; що він сам спровокував на дуель свого кращого друга Мартинова, не

піднявши на дуелі навіть пістолета – і це дуже нагадувало самовбивство. Загинув він на дуелі у 26 років. Але встиг написати багато чудових творів. Це вже геніальність! Але в його душі, як говорять сучасні психологи, сидів

біс – комплекс самознищення. Його загубив диявол виродження.

Віра Іванівна Бухаріна (1813-1902) – це донька Івана Яковича Бухаріна (1772-1858), якого ми вже двічі згадували, та Єлизавети Федорівни Полторацької (1789-1828), що походила з відомого дворянського

роду Полторацьких. Є відомості, що цей шлюб не був щасливим, адже колишній вищий флотський офіцер Бухарін, незважаючи на свої високі посади, прославився ще й як розбещений гультьяй і марнотрат. Воістину – «ми всьо проп'єм, но флот не опозорім!» І Єлизавета Федорівна Бухаріна

(Полторацька), найімовірно у 1826-1827 рр., більше не витримавши такої чоловічої поведінки, поселилася окремо від нього в бобрівському маєтку. Під час нервового зриву вона, перебуваючи в самотині, адже її діти в цей час навчалися і знаходилися далеко від неї, вистригнула чи то з кручі, чи то з вікна другого поверху садиби, і, замість очікуваної нею смерті, отримала перелом ноги. Після того як, запобігаючи гангрені, поламану ногу ампутували, бідоласна панія померла досить молодою. За іншою версією, вона – прийняла смертельну дозу отрути. Можливо, й про це вже майже двісті років мовчить могильний камінь з написом *«Лізавета Бухаріна»* біля залишків Миколаївської церкви в Бобровому (про храм піде мова згодом). Молодший брат Віри Бухаріної – Микола Іванович Бухарін (1815 – 1897) займатиме в зрілому віці пост градоначальника Одеси.

У своїх мемуарних записках Віра Бухаріна розповідала про те, як вона, сімнадцятирічна, закінчивши Смольний інститут, навесні 1830 року переїхала з батьком до Москви і стала часто бувати у «вищому» світі. На чудовому балі у князя Сергія Голіцина «... танцювала з поетом Пушкіним», який був їй знайомий, адже в 1820 - 1821 роках той відвідував будинок її батька в Києві, в Москві і Петербурзі і був вхожим у їхній дім. Залишила вона спогади і про Михайла Лермонтова, про те, що нею захоплювався Тургенєв.

Микола Миколайович Анненков – «генерал отъ инф., членъ Госуд. Совѣта», ≈1850 рік

У липні 1832-го дев'ятнадцятирічна панночка Віра Бухаріна стала дружиною **Миколи Миколайовича Анненкова** (1799-1865), далекого родича Михайла Лермонтова і родича декабристів

Анненкових. Частину її посагу складало помістя Бухаріних у Бобровому, що згодом ввійде в історію XIX ст. Лебединщини

як помістя Анненкових.

Її чоловік у 1835 році отримав звання генерал-майора, у 1844-му – генерал-

Таким був будинок поміщиків Анненкових у Бобровому. У порівнянні з маєтками сучасних «поміщиків-скоробагачів», які ніякими величними справами не прославилися, він виглядає аж занадто простакувато і бідненько. Фото.

ад'ютанта, у 1848-му – генерала від інфантерії. Згодом займатиме неабиякі високі військово-адміністративні посади. У цьому

шлюбі народилися діти: Михайло Анненков (1835-1899), Єлена (в недовгому шлюбі – Нелідова) (1837-1904), Єлизавета Анненкова (Голціна) (1840-1886), Марія Анненкова (Струве) (1844-1889), Олександра Анненкова (Вогюе) (1849-1914).

Різні покоління лебединських краєзнавців стверджували, що представником основоположників та володарів прекрасного маєтку в селі Боброве була Віра Іванівна

Годинник з маєтку Анненкових під скляним ковпаком. Зберігається в Лебединському художньому музеї. Він і досі може відраховувати час

Анненкова. Цей маєток став яскравим прикладом архітектурного стилю 19-го століття

– стриманого академічного стилю класицизму, головна мета

якого – не зовнішня привабливість, а внутрішній комфорт: наявність високої стелі, вентиляції, освітлення. Роль чоловіка у будівництві цього маєтку ніде не згадується. Він, очевидно, був занадто заклопотаним державними справами Російської імперії, або ж на момент будівництва маєтку вже помер.

Управляючим маєтку в останній чверті XIX ст., був Іван Балабан. Згодом цей маєток одержав у спадок від своєї матері Віри Іванівни Анненкової, на той час уже дуже старої жінки, її

*Портрет Михайла
Миколайовича Анненко-
ва, генерала та поміщи-
ка. Взято із книги «От
Парижа до пределов
Индии»(Москва, 1890)*

син Михайло Миколайович Анненков, який стане досить відомим поміщиком Лебединського повіту. Тож, розглянемо стислі відомості про нього. Михайло продовжив справу свого батька і став вірно та ревно служити російським монархам та імперії. Виховання одержав у Пажеському корпусі, який закінчив у 1853 році. Навчався з 1857-го в Академії Генерального штабу. У 1863-му брав участь у придушенні польського народного повстання. У 1867-му надрукував ряд статей у «Військовому збірнику» про використання залізниць у військовій справі, які дуже зацікавили монарший двір. У 1869 році одержав чин генерал-майора і був призначений відповідальним

за пересування військ по всіх залізницях Росії. Він ефективно організовував залізничні перевезення під час російсько-турецької війни в 1877-1878 роках, за що й отримав 1 січня 1879 року чин генерал-лейтенанта. Під час завоювання російськими військами Туркменії був поранений. У 1886-1887 роках керував будівництвом Самаркандської дільниці Закас-пійської залізниці, яка була відкрита 15 травня 1888 року. У тогочасній Західній

Європі спорудження цієї залізниці порівнювали зі стратегічним значенням будівництва Суецького каналу. У 1891-1892 роках його призначають керівником тимчасового особливого управління громадськими роботами, вжитими урядом для допомоги населенню, постраждалому від неврожаю. Останні роки життя – член Військової ради. І це далеко не повний перелік його службової діяльності. За однією з версій, вірогідність якої аж ніяк не нульова, та й збереглися про це навіть перекази старожилів, – причиною його смерті (1899) стало самоотруєння через звинувачення його в розкраданні чималой суми державних коштів. Дійсно, Михайло Анненков під кінець свого життя підозріло швидко розширив успадковане

Одне з двох фарфорових яєць з дарчими надписами останньої російської імператриці Олександри Федорівни – Марії та Вірі Анненковим, своїм фрейлінам (рік 1905). Зберігається в Лебединському художньому музеї

землеволодіння до 1000 десятин орної землі, а всього до 1600 десятин. Він збудував триповерховий дерев'яний водяний млин на річці Псел і великий цегляний будинок із колонами і різними надбудовами. Зберігалось в ньому дуже багато цінних творів живопису, графіки, порцеляни та фаянсу. У

середині будинку знаходився великий і високий зал із балконом для публіки. Біля входу в будинок гордо стояли два мармурові леви, перед будинком – красиві ажурні ворота, за воротами – бузок, клумби з квітами, особливо багато було білих півоній. У

дворі біля будинку росло багато великих лип. У 1901 році до маєтку було проведено телефонну лінію.

Після смерті Михайла Анненкова маєток успадкували його доньки, Марія та Віра. У Бобровому вони проживали, за

переказами, лише влітку. Місцеві краєзнавці радянського періоду відгукувалися про молодих поміщиць не дуже гречно. *«Молоді поміщиці були пихатими та жорстокими. Повз їхній будинок жоден селянин не мав права пройти, не скинувши шапки, низько не поклонившись панночкам та не поцілувавши їм руки. Часто панночки власноруч карали селян».*

Зараз важко сказати, який у цьому тексті відсоток правди, а який – радянської пропаганди. Адже добре відомо, що буває дим і з вогнем, і – без вогню. Панянки служили, як і їхня бабця Віра Іванівна, фрейлінами останньої російської імператриці Олександри Федорівни. Заміж не виходили і дітей не мали. Може, якраз цей факт і сприяв їхній жорстокості, якщо сказане про них є правдою. Після жовтневої революції 1917 року вони емігрували до Франції, де жили за рахунок своєї праці, адже випускниці Інституту благородних дівичь, окрім знання декількох мов, уміли шити, прати, доглядати дітей, вести домашнє господарство і т. п. Вони забрали з собою в еміграцію віддруковані на друкарській машинці російською мовою мемуари своєї бабуні Віри Іванівни Анненкової на 700 сторінках під назвою «Правда и только правда». Марія Михайлівна померла в Парижі в 1942-му. Через двадцять років у будинку для перестаркуватих на околиці французької столиці пішла з життя і Віра Михайлівна. Деякі лебединські краєзнавці радянської пори розповідали, що після революції маєток Анненкових був розграбований і розгромлений. Це чудово вписувалося в панораму подій тих років. Але розповідь жительки Лебедина Стешенко Євгенії Яківни у липні 1994 року співробітнику Лебединського художнього музею Ювеналію Голоду спростувала ці уявлення. Народилася Євгенія Стешенко 1913 року в Бобровому, де сім'я батьків проживала навпроти маєтку Анненкових. Батько її, Стешенко Яків Григорович (1875-1947) працював у Бобровому від земської управи. У розповідачки зберігалися фото, на яких зображено будинок Анненкових: на одному – фасад, на іншому – тильна сторона з боку річки Псел. Вона стверджувала, що дворецьким у маєтку в той час був Павло Калюжний, родом із Тростянця. Він навіть не дозволяв дітям заглядати у вікна Анненківського будинку, щоб

вони не заподіяли ніякої шкоди. Але їй, мовляв, він подарував альбом, бо вона дуже любила малювати. Селяни після 1917-го в Бобровому будинок Анненкових не пограбували, в ньому майже все збереглося в цілісності аж до 1920 року, за винятком картин, які реквізували для новоствореного художнього музею. Можна лише здогадуватися, в чому ж тут справа, адже за розгром панських маєтків тоді нікого не карали, бо такі дії вважалися навіть «революційно доцільними».

Очевидно, поміщиці Анненкови були не такими вже й поганими, а залишили про себе згадку добрими справами. Приміром, у 1903 році переважно за їхні кошти в селі

побудували народне училище.

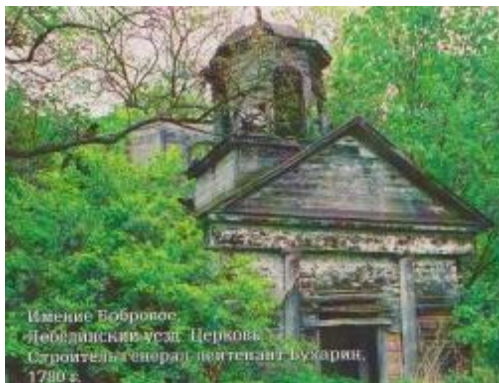
Збереглися

перекази, що сільська община наполягала на тому, щоб ця будівля була дерев'яною, а

Один із нових корпусів колишньої Бобрівської восьмирічної школи, збудований у 1970 роках. Тепер тут пуста, де продовжують навчання лише привиди малолітніх шкільних хуліганів

значить, суттєво дешевшою. Але Анненкови наполягли на дорожчому будівництві споруди, з цегли та каменю, довговічнішої і

стійкішої до пожеж. Ця будівля довгий час слугувала головним корпусом восьмирічної школи аж до моменту її закриття через малу наповнюваність учнями. Удруге, і безповоротно, закрили її в кінці 1990-х років після того, як у ній через несправність електропроводки виникла пожежа, що пошкодила дерев'яні конструкції. Звісно, що будівля підлягала швидкому ремонту, але ця «НП» стала зручним приводом для закриття школи, адже в ній навчалася лише близько двадцяти учнів. Нині її залишки – жалюгідне видовище.

Имение Бобровое,
Лебединский уезд. Церковь.
Строитель – генерал-лейтенант Бухарин,
1780 г.

Напис на календарі 2005 року, виданий Харківським приватним музеєм міської садиби: «Имение Бобровое, Лебединский уезд. Церковь. Строитель генерал-лейтенант Бухарин»

Осіннє бобрівське надвечір'я. Залишки колишньої красуні - Миколаївської церкви, що знаходиться на території колишньої панської садиби – пам'ятки XVIII ст., до якої нікому немає справи

У 1920-1930-тих роках у маєтку Анненкових знаходився дитячий будинок. Після колективізації – будинок для престарілих. Ним, як відомо, «заправляв» горезвісний Харитон Фролов, бо відсутність

освіти завадила йому займати якийсь солідний пост. Але перед цим на початку 1920-х радянська повітова влада вирішила вивезти з нього порцеляну, серед якої було чимало високохудожніх речей, і розподілити її для різних потреб по державних закладах Лебедина. Проте гарба з порцеляною, яку тягнули воли, на бобрівській горі

перекинулася і майже вся вона побилася. Про це у свій час розповідали очевидці тих подій. Маєток Анненкових

до наших днів не зберігся: у повоєнні роки (після 1945-го) його розібрали, цеглу використали, як стверджували старожили, для

спорудження колгоспного свинарника та конюшні, які з крахом колгоспної системи теж стали непотрібними. Така вже діалектика суспільного розвитку. І хто знає, яка доля уготована маєткам сучасного панства...

Охтирська ікона Божої Матері, єдина серед ікон, на якій Божя Матір із непокритою головою колись знаходилася у бобровській церкві Миколи Чудотворця. Тепер вона – у приватній колекції жителя Лебедина. Ікона належить до числа найбільш прославлених на Русі ікон Божої Матері. Непокрита голова є символом вираження світової скорботи за своїм сином Ісусом

приміщення для зберігання сіна місцевого колгоспу та згодом похідних від цього колгоспу господарств уже після краху СРСР майже до кінця 1990-х років, аж поки останнє з них не наказало

На території колишньої панської садиби знаходилася й дерев'яна церква Миколи Чудотворця. Пам'ятка XVIII ст. – і нині є найстарішою на Слобожанщині. За даними Харківського приватного музею міської садиби (вул. Квітки-Основ'яненка, 4/8), будівельником її був генерал-лейтенант Бухарін. Найвірогідніше, що це був або батько, або дід сенатора Івана Яковича Бухаріна, які й викупили тоді Боброве. А

завершене будівництво храму у 1780 році. Стосовно цього факту Харківським приватним музеєм міської садиби навіть випущений календар на 2005 рік.

Згодом, за свідченнями науковців, було здійснено кілька реконструкцій церкви. У часи воєнничого атеїзму, у 1930-х роках, цей храм закрили і використовували його спочатку в ролі зерноскладу, а потім –

всім довго жити. За розповідями бобрівчан, у кінці 1950-х у селі майже протягом усього літа проживав якийсь турист, що видавав себе за міського рибалку-любителя, поставивши недалеко від колишньої церкви намет. Після того як із церкви-зерноскладу все збіжжя вивезли до Лебедин, колгоспники виявили, що туриста – так само слід прохолонув. Але товста дужка амбарного замка на будівлі була перепиляна, частина підлоги зірвана, а в ямі під підлогою виднілася велика пуста скриня, з якої теж був збитий замок. І нібито експерт, який знаходився серед бригади міліції, яку викликали з району, встановив, що в скрині зберігалось срібло й золото. Серед місцевого люду пройшов поголос, що під виглядом туриста насправді ховався якийсь нащадок Анненкових, який і викопав скарб, дотепно захований, мабуть, Вірою Михайлівною та Марією Михайлівною перед втечею за кордон. Чи знайшли того «туриста», ніхто достеменно не знає. З того часу полювання за скарбами продовжилося, особливо в часи незалежності України, коли металодетектори стали доступними для всіх охочих. Поряд із церквою залишилося багато зруйнованих надгробків. Тут поховані представники роду Бухаріних та роду Анненкових. Ходили чутки, що й після революції, і в голодовку 1933-го деякі, доведені до відчаю, палисвіти ці могили розкопували, щоб відібрати в покійників золото та інші цінні прикраси, аби придбати за них у Торгсіні борошна.

Звісно, що лебединські краєзнавці не обходили і не обходитимуть увагою поміщиків Анненкових, адже без них історія Лебединщини XIX ст. була б неповною. Що тут ще варто додати? Хіба те, що навіть дуже значимих земних осіб колишніх суспільних устроїв після їхньої кончини піднімають із праху історії та виводять із її тіні яскраві зорі, що перебувають на небозводі вічності. Одна справа, якби в Бобровому колись жила просто якась поміщиця Віра Анненкова, навіть дуже добра і високоосвічена, та вже інша справа, що в бурштин поетичних рядків великого поета Михайла Лермонтова потрапила юна красуня-панночка Вірочка Бухаріна, що в кінці XIX ст. стане отією старою і, як стверджували її земляки, злою поміщицею

Анненковою та згодом перетвориться в прах у прекрасній бобрівській землі... Все це стане причиною того, що багато поколінь лебединських краєзнавців дещо ідеалізуюватимуть поміщиків Анненкових, адже над ними завжди сіятиме ореол великого Лермонтова, і зроблять це прізвище синонімом Бобрового. Усе-таки, в часи кріпосництва та після кріпосництва, як зауважив один знайомий нам історик, не існувало панів без якогось відсотка злої Салтичихи. У нових післяреволюційних, уже червоних панів, і сучасних, до речі, також. Просто в одних цей відсоток – зовсім невеликий, у других – терпимий, у третіх – він «зашкалював».

Але нові часи після 1917 року, які будуть оспівані новими віршотворцями, визначають нових історичних осіб Бобрового. Ними стануть ті, «кто был никем, а стал всем»: нащадки бобрівських козаків, кріпаків, селян. Вони не забудуть нічого. Не забудуть, як їхні предки гнули спину на 1600 десятинах Анненкових, як їхніх дідів і батьків та й їх самих на горілці, іржавих оселедцях та пряниках дурив старий корчмар-єврей Йоська, як їх малими лякав пеклом строгий піп Браїловський, що він разом із дяком мав 30 десятин землі, яку обробляли вони, їхні прихожани. І списавши на мотлох панів із попами, нові історики запишуть імена перших комнезамівців Карпа Усенка та Костянтина Бідного, перших голів сільради Данила Яковенка, а згодом – Маркіяна Сову, більшовицького активіста Сафона Плохоського, який в часи продрозверстки завезе старого попа Браїловського з Бобрового «аж до Чорного моря», чи й у саме море. Запишуть те, що в 1927-1928 роках у селі створили комуну, яку очолювали Легкий та Гринченко, що в 1929 році майже 100 сімей переселяться в поле за чотири верстви від Бобрового і заснують село Петровське, що згодом стане Зеленим Гаєм. Що в 1930-му в Бобровому створюватимуть колгосп імені Будьонного, який очолить Григорій Хандога, а першими до колгоспу запишуться Онуфрій Гончаров, Афанасій Бузинний, Логвин Олійник, Євдокія Гузіва. Згадають і перших комсомольців Якова Пугача, Костянтина Бідного, Савелія Дудника. Згадають, що під час війни в 1941-1945-х загинуло 75

бобрівців, що найбільше бойових нагород за неї мали Михайло Гузів, Макар Гузів, Василь Цикало, що Федір Тонкошкур, мобілізований польовим військкоматом у лютому 1943 року, не загине беззбройним, у домашньому сіряку, а щасливо потрапить спочатку у запасний навчальний полк. З війни він повернеться повним кавалером ордена Слави, що негласно прирівнювалося до звання Героя. Не забудуть, що в 1951 році колгоспи імені Будьонного (Боброве) та «Нове життя» (Петровське) об'єднуються в колгосп імені Шверника. А хто він такий, той «партійон» Микола Шверник, – знають нині хіба історики. Нагадають, що після війни Боброве стане підлягати Кам'янській сільраді, а місцевий колгосп приєднається у 1962 році до кам'янського колгоспу «Дружба». Не забули бобрівчани і свого знаменитого земляка Миколу Яковича Смагу (22 серпня 1938 р.), радянського спортсмена, заслуженого майстра спорту СРСР, бронзового призера Олімпійських ігор 1968 зі спортивної ходьби на дистанції 20 км, чемпіона Європи 1971 року у ходьбі на 20 км, чемпіона Радянського Союзу 1969, 1970, 1971 рр., орденоносця («Знак пошани»). Про нього гарно написав Іван Радченко у добре фотоілюстрованій книзі «Спортивні зірки Лебединщини» («Білий Лебідь», ТОВ «Будьмо разом», 2003), що нині стала бібліографічною рідкістю.

Пам'ятною особистістю не тільки Бобрового, а й усієї Лебединщини, є її уродженець Леонід Олександрович Яковенко (1946-1999). Спробуємо написати його об'єктивний портрет. У 1965 році він закінчив Будильську СШ та згодом Маловисторопський сільгосптехнікум. У 1966-1968 рр. служив в армії. Одразу після строкової служби і до 1976 року тривала його успішна кар'єра в райкомі комсомолу. Він заочно закінчив Харківський сільгоспінститут. У 1976-1978 рр. був призначений на посаду голови правління колгоспу «Дружба». Як багато хто говорив, головування Яковенко стало оглядинами вищого керівництва перед «сватанням» на посаду першого секретаря Лебединського райкому КПУ. У селі його любили за доброту, душевність, людяність, щедру вдачу, порядність. На посаді першого секретаря Лебединського райкому КПУ він перебував з

липня 1978-го по листопад 1987-го. Потім був інструктором ЦК КПУ та другим секретарем Сумського обкому КПУ. У 1998-му обирався народним депутатом від Компартії. Смерть його була раптовою і загадковою. Дехто пов'язує її з боротьбою між ним та Петром Симоненком за очільництво КПУ. Ось його, мовляв, донецький клан і «прибрав» з дороги.

Яковенко - це людина своєї епохи, як говорили в народі, «брежнєвського комунізму». Він був сином своєї української землі, який ніколи не цурався рідної мови, але водночас – переконаним комуністом-ленінцем, надійним гвинтиком тогочасної системи. І йому, представникові «низів», доля передбачила в ній вдалу партійну кар'єру. Як патріот Лебединщини, він зробив багато корисного для її матеріального розквіту, але з іншого боку – недремно дбав про «лінію КПРС» і боровся з найменшими загрозами для її існування. Приходячи в райком, він спочатку відвідував не свою партійну «рать», а йшов вітатися до старенької техпрацівниці та обов'язково цікавився її станом здоров'я. Нині дехто нагадує, що, мовляв, при сприянні Яковенка, як вірного ленінця та партійного кар'єриста, у 1981 році в Михайлівці був знищений вибухівкою храм Різдва Пресвятої Богородиці. Нагадаємо, що якраз тоді в СРСР почалося «закручування гайок» – посилення боротьби з антирадянщиною. На Лебединщині теж відповідні органи «провели роботу» з тими місцевими інтелігентами, які «занадто вільно» засуджували вторгнення СРСР до Афганістану та малювали сумні перспективи цієї авантюри. І навіть у 1987 році, коли в Москві вже дмухнули нові вітри, в Лебедині напередодні 1000-ліття прийняття християнства і другої річниці горбачовської перебудови, за старою інерцією боротьби з «опіумом для народу», звісно, не без «благословення» обкому та райкому, підірвали Троїцький храм, змурований у 1812–1831 роках. Це була велична і красива споруда, пам'ятник архітектури, що пережив багато лихоліть. Та не пережив перестраховки українських комуністів, які добре засвоїли: за те, за що в Москві можуть лише підрізати нігті, в Україні можуть запросто відрубати пальці, що краще «перебдеть», ніж

«недобдеть». Тож у Яковенкові поседувався справжній син рідної землі та чужий їй пасерб комуніст-ленінець. До речі, у 1980-х роках Троїцький храм використовували як склад районної торгівлі. У 1997-му патріотично налаштовані віруючі лебединці отримали дозвіл на місці знищеного Троїцького храму звести храм УПЦ (КП). Його вирішили назвати Успенським у пам'ять про кам'яний Успенський собор, що стояв на місці нинішнього скверу Шевченка і який теж підірвали більшовики у 1939 році. Та, як сказано, Господь за такі вчинки карає людей до сьомого коліна, і Божі млини крутяться поволи, але до кінця.

Про теперішні скрутні часи Бобрового, як і про решту українських сіл, яось дуже влучно сказав політичний діяч Дмитро Корчинський: «Для нас село – символ усього боягузливого, темного, алкогольного, тупого. Так було не завжди. Довгий час село було джерелом бунту, спротиву, революції. Нашим нинішнім начальникам дісталася гарна країна. З вимореним селом, яке ніколи не отямиться й ніколи не повстане, і з містом, що виросло не з цехів, а з переселених деморалізованих селюків».

Бобрівчанин Анатолій Сагайдак є АТОвцем, учасником бойових дій. Логіка нашої влади видається не тільки йому шизофренічною. Є в нас тисячі вбитих, є мільйони внутрішніх біженців, а війни, виявляється, немає, як немає й миру. Є АТО! Як далі дивитися на цю брехню, на цих негідників і пройдисвітів, які її поширюють і на цьому ж заробляють?! Жорстоко це все і непристойно. Ми не повинні називати війну, ініційовану РФ, «АТО», а сепаратистів – терористами, адже на Сході України вони ведуть війну, а не здійснюють час від часу терористичні дії.

26. ОУН та Кам'яне

Настане час, і на клич «Слава Україні!» відгукнуться мільйони: «Героям слава!»

Степан Бандера, березень 1941 року

Почнемо із зауваження, що прагнення українського народу побудувати свою державу ще з 17-го століття трактується нашими північними сусідами як «разжигание национализма, нагнетание вражды и ненависти к русскому народу». А ось, мовляв, націоналізм російський – це справа божественна і є виявленням патріотизму. Загарбання ж чужих територій наші сусіди трактують як приєднання їх «во благо» для аборигенів. Приміром, від 1858 року по 1915 рік Росія в імперії Цін забрала за різними «мирними» договорами 1,5 млн квадратних кілометрів території. Китайці навряд чи про це забули. І навряд щоб на російському Далекому Сході нині не діяли потужні агентурні мережі МДБ КНР з «далеким прицілом». Відомий Антон Павлович Чехов писав, що він «родился в украинском городе Таганроге». Ми теж про це не забули. Чи не тому прозорливий Донцов, творець теорії українського інтегрального націоналізму, послідовно обстоював ідею незалежності України та застерігав від орієнтації на Москву, попри те, чи вона царська, республіканська, буржуазна чи пролетарсько-соціалістична. Дмитро Донцов ототожнював царизм і комунізм, оскільки вони є різновидами однієї ідеології і відрізняються лише сутністю. Своїм головним завданням він вважав виховання «провідної верстви» української нації в дусі активізму, особливі надії покладаючи на молодь. Він обстоював ідею виховання української нації в дусі сильних народів.

Як ми вже згадували, що збереглося «Повідомлення Лебединського райвідділу МДБ про діяльність підпілля ОУН в період нацистської окупації», в якому говориться, що *«за период оккупации в районе значительно активизировали свою деятельность... украинские националисты. Националистическими элементами была организована «Просвита», а затем создана окружная организация украинских националистов ОУН».*

Проте діяти «Просвіта» почала в Лебедині ще в січні-лютому 1942 року, і причетний до її створення український патріот, учитель фізики Семен Семенович Сапун, роль якого у створенні на Сумщині «Просвіти» та ОУН є однією з визначальних. Тож не згадати цю людину було б вельми несправедливо. Уперше обриси його біографії окреслив сумський історик Геннадій Іванущенко на основі кримінальної справи, заведеної на нього після арешту 22 квітня 1938 року органами НКВС. Можливо, вона частково й прояснить його життєву позицію. Йому приписували участь у контрреволюційній повстанській організації. Згідно з протоколами допитів тієї справи, начебто народився він 17 квітня 1893 року на Полтавщині у простій селянській родині. Були в його біографії закінчення у 1914 році педагогічної школи, учителювання на Полтавщині, мобілізація в діючу армію на фронті Першої світової війни, тяжке поранення. Після одужання вступив до Київського сільсько-господарського інституту, з якого його достроково випустили й направили на чотиримісячне навчання до Московської школи прапорщиків. На фронті перебував до жовтня 1917 року. У 1919-му був насильно мобілізований до армії Денікіна. Опісля повернення додому знову вчителював на Полтавщині. На початку 1930-х його батьків визнано куркулями і пограбовано. Тоді ж він, боячись за своє перебування в денікінців та за розкуркулення батьків, перебрався до Сум. Від 1935 року і до арешту органами НКВД працював завучем Сумської СШ №6 та викладав у ній фізику. Його арештували за доносами колег про те, що громадянин Сапун С. С. замовчав правду про своїх розкуркулених батьків, що начебто вороже ставився до радянської влади та критикував її репресивні дії стосовно свого народу тощо. За вісім місяців активних допитів, на яких його, звісно, по голові не гладили, а систематично жорстоко били, Семен Сапун однак не зламався і навіть під побоями не

Семен Сапун

підписав жодного звинувачення. Утім, звільнили його 10 січня 1939 року, мабуть, передовсім тому, що тоді репресивна м'ясорубка за вказівкою із Кремля почала збавляти темп, адже репресії за рознарядкою в СРСР вкрай «прорідили» всі прошарки населення від рядових колгоспників до членів ЦК і генералітету. Проте дорога до вчителювання перед ним тепер закрилася.

Під час німецької окупації, добре знаючи сумську інтелігенцію, він організував «Просвіту», під крилом якої діяли школи перекладачів, художньої вишивки та українська гімназія. Зібрання «Просвіти» відбувалися в театрі ім. Щепкіна. Але національно-просвітницька діяльність цієї організації була ворожою не лише для більшовиків, а й для нацистів. Ні ті, ні інші «української» України не потребували. До того ж ця організація створювалася не лише з метою нагадування українцям про їхню правдиву історію і багату культуру та для моральної підтримки в нелегкі часи, а й головне для того, щоб вона стала базою для організації ОУН. Її керівництво планувало залучити до своїх лав перевірених «просвітян», окремих патріотично налаштованих старост, простих українців, укорінити оунівців до поліції з метою подальшої не лише політичної, а й збройної боротьби як проти німців, так і проти більшовиків за вільну соборну Україну. Саме в школі перекладачів таємно й здійснювалася підготовка підпільників ОУН, осередок якої вже почав діяти в Сумах наприкінці 1941-го. На початку 1942 року до Сум прибули досвідчені інструктори ОУН зі Львова Андрій Савченко («Гліб») та «Чайка», які й були прилаштовані Сапуном на господарську роботу в школі перекладачів. За вказівкою Сапуна ці підпільники, начебто для господарських потреб школи, відвідували ряд районів області, зокрема й Лебединський, та допомагали створювати місцевим патріотам мережу районних організацій ОУН. На теренах Сумщини у той час перебували й інші оунівці з Чернігова, Харкова та західних областей України.

Тож у знищенні «Просвіти» були кровно зацікавлені не лише німецькі спецслужби, а й радянська агентура, яку НКВС зуміло

укорінити в окремих районах навіть на чільні посади в поліції. Саме за їхніми доносами в СД більшу частину українського підпілля і було знищено руками гестапо. У справі провокацій НКВД мало великий досвід і неабияку майстерність. Зокрема, самого Семена Сапуна німецька політична служба безпеки СД заарештувала 7 жовтня 1942 року. Як стверджувала після війни на допитах в НКДБ (в лютому 1941-го з НКВД виділили НКДБ) його дружина Ніна Гнатченко, всього до 20 лютого 1943 року німці ув'язнили більше 90 «просвітян». Скільки серед них було лебединців, на жаль, невідомо. Німецькі окупанти оунівців довго катували, і вже згодом їх уночі з 20 на 21 лютого перед своїм відступом загнали разом з іншими арештованими до ям овочесховищ, закидали гранатами, а потім, заливши мертвих, поранили, живих і ненароджених цистерною бензину, підпалили. Уцілілу частину підпілля ОУН радвлада продовжувала знищувати вже після приходу Червоної армії. Проте частина з них практично в перші години після вступу радянських військ на Сумщину потрапила під масову мобілізацію польовими воєнкоматами і була одразу кинута в бій. На уцілілих українських підпільників, які поверталися додому з радянськими орденами та медалями, вже чекали допити «із пристрастієм» в НКДБ. У середині 2000-х на будівлі, де перебував підпільний центр ОУН в Сумах, а це нині Покровська площа, 11, встановили меморіальну дошку.

Про лебединських «просвітян» та оунівців теж відомо не так уже й багато, адже пам'ять про їхні прізвища та імена радянська влада випікала із генів майбутніх поколінь розжареною сталлю. Проте якісь крихти тієї пам'яті завдяки архівам УСБУ та МВС до нас все ж таки дійшли. У створенні лебединської «Просвіти», під прикриттям якої діяла районна організація (провід) ОУН, ніякої дивини не вбачаємо! Це не було простим збігом обставин того часу. Сумщина і, зокрема, Лебединщина в період Національно-Визвольної боротьби України в 1917 – 1921 роках за свою незалежність дала велику кількість яскравих імен та відчайдушних повстанських загонів. На Лебединщині радянською владою повстанський рух був розгромлений лише

орієнтовно 1928 року. Пекельні сталінські 1930-ті в багатьох лебединців, які вціліли і на власні очі бачили українську трагедію, таки пробудили український патріотизм та ненависть до сталінської влади, але ці почуття вони змушені були до пори до часу приховувати. Протрималися українські патріоти в Лебедині аж до 1946 року. Ця обставина пов'язана, мабуть, ще й із тим, що радянські агенти, залишені в Лебедині, при німцях особливої активності не проявляли і ніяких доносів у гестапо на місцевих українських патріотів не писали. Серед покладених на них завдань було й завдання фіксувати прізвища тих земляків, які співпрацюватимуть із окупантами та антирадянськими організаціями. Доповідні ж записки радянські агенти з Лебедини – «Соловей», «Гринько», «Олещенко» подали до УНКВС Сумської області лише після повернення радянської влади в серпні 1943-го. За цими записками, за матеріалами відкритих джерел окупаційного періоду та за протоколами допитів тих, про кого вони написали, можна окреслити таку картину створення лебединської «Просвіти» і, звісно, націоналістичного підпілля, яка, зрозуміло, не може відзначатися повною достовірністю і може містити якісь помилки, зокрема в прізвищах.

На початку березня 1942 року до Лебедини із Харкова прибули представники ОУН «Оксана» (Малих) та Петренко, а з Західної України – Петро Самойленко. Учителька Оксана Малих (справжнє прізвище – Котляр) при сприянні сумчан й організувала в Лебедині «Просвіту» та районну ОУН. До цього вона залучила щойно призначеного окупаційною владою завідуючого відділом освіти райуправи Сика Володимира Яковича. Саме він організував проведення зборів інтелігенції міста (приблизно 50 чоловік). На них обрали правління «Просвіти», до якого ввійшли Ковтуненко Пилип Павлович (перед війною – репресований, при окупації – зав. сільгоспбюро), голова; Козловський Іван Максимович, редактор «окупаційного» «Лебединського вісника» (секретар), Сик Володимир Якович, Дерев'яно Микола Дмитрович, Кириченко Євдокія Серапонівна (секретар відділу освіти райуправи), Іван

Антонович Батюк (колишній зав. «райспоживспілки»). Серед «просвітян» також були Євген Усенко, Педосенко, Микола Береговий, Віра Горошко, Лампак, Василь Олещенко, Євгенія Качанова, Маханько. Цих людей згодом назвала допитувана чекістами Євдокія Кириченко. Та тоді, в 1942-му, всі бажаючі підписалися під статутом «Просвіти», і таким чином організація почала діяти. Під її прикриттям одразу почала роботу й підпільна районна організація ОУН, яку очолив Петро Самойленко. Він працював викладачем однієї із шкіл, але був викритий жандармерією, і в 1942 році після тривалих катувань розстріляний. Відомо також, що наприкінці весни 1942 року перший староста Кам'яного Дяченко Андрій Лук'янович, «довосенний» учитель хімії та біології місцевої школи, теж після катувань страчений німцями за приналежність до ОУН, так як його викрили в агітації односельців за вільну соборну Україну. Дяченко говорив, що «Гітлер і Сталін – два чоботи – пара, що українцям потрібна свобода без Советів і без німців». Донос на нього в гестапо написав один із місцевих поліцаїв. Незважаючи на те, що в 1944-1945 роках НКВС, заславши в районний провід ОУН своїх агентів, уже почав громити цю підпільну організацію, активно розповсюджував антирадянські листівки в селі Михайлівка місцевий начальник пожежної інспекції. На жаль, поки що його прізвище нам невідоме. Його заарештували як українського націоналіста. Частині підпільників, яких не знищили німці, вдалося виїхати до Європи та після війни перебратися на Американський континент, декому загубитися на просторах СРСР, декого при поголовній мобілізації до Червоної армії в березні і в серпні 1943-го направили на фронт. Проте частину оунівців, яка залишилася в Лебедині, заарештувало НКДБ (1946-го – МДБ). Серед них був і уродженець Лебедина Віктор Іванович Власенко, який, як свідчать протоколи його допитів, що знаходяться в архівах СБУ та МВС, не видав жодного імені своїх побратимів. Згодом його направили на фронт для «іскуплення віни». Він повернувся з війни, маючи на грудях багато бойових нагород, але знову піддався арешту та отримав 10 літ північних таборів.

Про радянського агента «Олещенка», якого ми згадували (насправді, це «повоєнний» міський учитель географії Василь Гаврилович Олещенко), лебединський письменник Борис Ткаченко має дуже високу думку. Він завжди вважав його порядною людиною, якій доля українського народу насправді ніколи не була байдужою. Василь Гаврилович розповів письменникові справжню біографію В. Я. Сика, одного з керівників Лебединського районного «проводу» ОУН. Володимир Сик закінчив Лебединську семирічку, у 1938 році – Ніжинський педінститут. Можливо, йому довелося зрікатися свого батька, як це тоді було заведено, адже того в 1937-му заарештували як ворога народу. Згодом він учителював, працював інспектором облвно. У червні 1941-го його мобілізували і направили на короткочасні курси протитанкових артилеристів. На Курщині контуженим потрапив у полон, але з Путивля, куди його конвоювали з іншими полоненими, втік і прийшов додому в Лебедин. Тут його окупаційна влада й призначила завідувати освітою, як колишнього інспектора облвно, не знаючи, що він утікач із полону. Під час відступу німців у лютому 1943-го, щоб не потрапити під гарячу руку червоноармійців, він перебував у Гадячі. Після повернення німців до серпня 1943-го працював у Лебедині керівником торфодобувної артілі. Після цього подався до «Смершу», уже знаючи, що за роботу в цивільній окупаційній адміністрації не розстрілюють, а направляють до штрафбату. Після поранення в штрафбаті і лікування в госпіталі отримав призначення на посаду командира штрафної роти. Війну закінчив на посаді комбата з «іконостасом» нагород. Утім цього для «іскуплення віни перед Родиною» виявилось аж ніяк недостатньо. На добавок він отримав від МДБ ще й доважок - 25 літ магаданських таборів із повною конфіскацією майна. Василь Олещенко наголошував, що Сик добре знав, що він є радянським підпільником, але не видав його німцям. Більше того, Сик передавав йому важливі документи, які дали змогу пізніше покарати тих, хто дійсно вірою й правдою служив німцям та знущався над земляками. Це – десятки протоколів міської

управи, списки осіб, які отримували від німців нагороди, писали доноси тощо. І саме Василь Олещенко в свою чергу допоміг сховатися Сику в Гадячі у свого товариша по радянському підпіллю, коли Червона армія в лютому заходила в Лебедин. Архіви УСБУ по Сумській області підтверджують, що «Олещенко», пишучи донесення для НКДБ (МДБ) про земляків-просвітян, імена яких «засвітилися» в окупаційній пресі, стверджував, що вони не були оунівцями, а лишень – членами «Просвіти», які потрапили туди несвідомо. До того ж ніякої антирадянської діяльності, мовляв, за ними не спостерігалось. Тобто вчитель Василь Олещенко продемонстрував, що люди навіть по різні боки барикад за найтрагічніших обставин усе-таки повинні залишатися в першу чергу людьми. На жаль, інформації на цю тему обмаль. Правда, певне дослідження цієї теми здійснив лебединський письменник Борис Ткаченко («Лебедія. У пазурах червоного антихриста». – Х.: видавець Савчук, 2014, с. 411 – 421). Завдяки й тим сміливцям, про яких ми щойно розповідали, не згасла й досі, попри всі старання антихристів, наша віра в соборну і незалежну Україну. Сьогодні справу її захисту продовжують хлопці, які відбивають атаки проросійських терористів на Донбасі. Можливо, серед них є й онуки та правнуки колишніх «просвітян» та оунівців. Про їхній дух говорять рядки поета-пісняра Богдана Стельмаха:

Між двома блокпостами / На визвольній війні
Ми від сотні відстали, / Залягли в поліні.
Тут ми в землю вросли, / Тут посіяв нас Бог.
Між двома блокпостами / Окопались утрюх.
Між двома блокпостами – Дай, нам, Боже, снаги! –
Перш ніж станем хрестами – Хай умруть вороги...

Спроби визвольної боротьби у «поліфонічній» Україні опертися лише на етнічну, мовну та релігійну складову не раз зазнавали поразки. Нині потрібно взяти до уваги й те, що протягом віків українців посилено русифікували та після 1933-го сталінська влада змінила демографічну ситуацію на Півдні та Сході України. При всій повазі до патріотичних партій, які копіюють ідеологічні конструкції 1930-х, вважаємо це справою недалекоглядною. Більше того, переконувати українців, що

любити свою мову і культуру – це значить бути лишень націоналістом, є грою на боці російського імперіалізму. Українці, для нас, це не просто етнічні українці, а ті, чії дії об'єктивно розвивають демократичну українську державу. Можна бути етнічним українцем і водночас запеклим ворогом свого народу. Очевидно, що нині в нас прискореними темпами почали формуватися республіканський націоналізм і політична нація, які, приміром, існують у США та в Франції. Це означає, що головним у них є вже не етнічне походження людини, не питання мови та релігії, а те, що людина є переконаним громадянином держави. Не можна уявити українську цивілізацію без «неукраїнців» Петра Могили, В'ячеслава Липинського, Андрія Шептицького, Юрія Шевельова. Націоналізм без прогресивного розвитку стає печерним. А Московський проспект у Києві рішенням Київради 7 липня 2016 р. все ж таки перейменували на Степана Бандери. Звісно, одразу деякі недалекі польські політики одразу пригадали Волинську різню, але ж вона була обопільною, і на польських руках теж чимало крові української. Як говорить мудрий історик Ярослав Грицак: *«... У випадку міжвоєнної Польщі (...) німців і греїв (...) наприкінці 1930-х планували вивезти на Мадагаскар, або ж асимілювати їх як білорусів та українців. (...) Це був більш ніж злочин – це була дурість»*. Російський історик Андрій Зубов пише: *«Відродження шанування Степана Бандери – винятково внутрішньоукраїнська тема. У Польщі є культ засновника їхньої держави Юзефа Пілсудського. Він проводив деукраїнізацію Західної України, коли приєднав її до Польщі. І саме це частково призвело до зародження руху українських націоналістів»*. Александра Зінчук польська дослідниця українсько-польських відносин зазначає, що спекуляції навколи цих стосунків вигідні тим, хто розраховує на незнання історії. В першу чергу політикам, як польським, так і українським, які намагаються за будь-яку ціну утриматися при владі. *«Маємо справу з конфліктом пам'яті. Для українців УПА передовсім – це символ боротьби з Радянським Союзом і комуністичним режимом. Натомість у Польщі – це організація, відповідальна за знищення цивільних поляків на території Волині та Східної Галичини. Процес примирення ускладнює війна на Донбасі. Українці*

потребують символів, героїчних постатей... Дослідниця закликає істориків та краєзнавців «більше говорити про епізоди історії, які нас пов'язували. Наприклад, оборона польського Замостя солдатами Симона Петлюри, спільна організація підпільної боротьби з радянським окупантом, заслання в табори. Треба пропагувати історії спасіння, безкорисливої допомоги, долі змішаних шлюбів, загальні звичаї.

Крим і Донбас перебувають під російською окупацією. Люди гинуть на війні. Ми стали свідками часу, подібного на той, який досліджували. Натомість політики з двох сторін волинську трагедію використовують задля меркантильних інтересів. На щастя, і в Україні, і у Польщі є мудрі люди, яким однаково дорогі та потрібні обидві країни. Можливо, саме діалог поляків та українців незабаром стане прикладом для інших».

Можливо, кам'ячан після війни це питання зовсім не торкалося, але все ж таки переселені сім'ї із Західної України, як українські, так і польські, після операції «Вісла» у 1947 році, санкціонованої Сталіном, тоді на Лебединщині з'явилися. Утім, причини свого переселення вони не афішували, а воліли про це мовчати. Втім, це вже тема зовсім іншої розмови. Головне, аби ми все це знали, і подібне вже ніколи не повторилося.

Дякуємо тобі, дорогий читачу, що ти пройшов разом із нами терновими тисячолітніми дорогами нашого рідного краю. Сподіваємося, що дослідження його історії буде продовжене й нашими внуками. Припускаємо, що ми, взявшись за такий шмат роботи, не обійшлися без неточностей і помилок. Можливо, хтось наважиться написати значно повнішу та об'єктивнішу історію Кам'яного порівняно з нашою версією, в якій і внесе відповідні корективи, чи й певні спростування. Тому в кінці цих нарисів ми ставимо не одну крапку, а цілих три...

Використана література

Зауваження. Оскільки наші нариси не є роботою строго науковою, то список використаної літератури ми розміщуємо не в алфавітному, чи хронологічному порядку, як це заведено, а в порядку її використання для зручності читачу.

1. Тищенко К.М. Халіфат і Сівера: топонімічний слід в Україні. – Київ: «Аквілон-Плюс», 2011.
2. Россоха І.М. Украинская прародина индоевропейцев. – Харків: ХНАМГ, 2007.
3. Бутенко Ю.А. Дикое Поле в период раннего средневековья (середина V – середина XI веков нашей эры). – Харків: «Літера Нова», 2014.
4. Звіт слов'яно-руської експедиції Інституту археології Академії Наук УРСР на чолі з кандидатом історичних наук Олегом Сухобоковим, 1976 – 1978 роки.
5. Сухобоков О.В. Земля незнама: население бассейна Среднего Псла в X-XIII вв. по материалам роменско-древнерусского комплекса в с. Каменное. – К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп, 2012.
6. Дяченко В. Д. Етнонаціональний розвиток України: Терміни, визначення, персоналії». – К., 1993.
7. О.Яблоновський. Левобережная Украина в XV-XVII століттях: Очерк колонизации, журнал «Кіевская Старина» №4 – 6 за 1896 р.)
8. Петро Кулаковський. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618-1648). –К.: «Темпора», 2006.
9. Боплан Г. Л. де. Опис України. – К., 1990
10. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. 8. Ч. I – Київ-Львів, 1922 (2-е вид.); Ч. II – Київ-Відень, 1922 (2-е вид.); Ч. III – Київ-Відень, 1922 (2-е вид.)
11. Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии (Лебединский уезд), М., 1857.
12. Багaley. Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. – М., 1887.
13. Составъ Зубцовскаго и Ржевскаго дворянства по десятилямъ 17 века, (в обработке члена Тверской ученой архивной комиссии В.Н. Сторожева). – Типография Тверского Губернского Управления, 1891.
14. Танков А.А. Летопись курского дворянства, гл. 16.
15. Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины 17-18 вв. – Х., 1964.

16. Твердохлібов О.Д. Охтирський повіт напередодні XIX століття: матеріали для історії Охтирищини.– Харків, 1913.
17. Спогади Чумаченка Олександра Олексійовича, вчителя історії Кам'янської середньої школи.
18. Історія міст і сіл УРСР. Сумська область. – К., 1973.
19. Володимир Бєлінський «Країна Моксель, або Московія. – Тернопіль. «Богдан». 2-ге видання, 2015.
20. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: довідник з історії України. – К.: Україна, 1993.
21. Ткаченко Б.І. Лебедія. Кн. 1. – Суми: Слобожанщина, 2000.
22. Ткаченко Б. І. Важка стежка до Бога. – Суми: Козацький вал, 2007.
23. Харьковская губернія: Список населенных мест по сведениям 1864 года. – Санкт-Петербург, 1869.
24. Документи ДАСО (Державний архів Сумської області).
25. Документи ДАХО (Державний архів Харківської області).
26. Документи районного архіву Лебединського райвиконкому.
27. Полное географическое описание нашего отечества (под редакцией В.П.Семенова). – Т. 5. – «Малороссия». С.-Петербург: Издание А.Ф. Девриена, 1903.
28. Харьковский календарь на 1914 год. –Х.: Харківський губстаткомітет, 1913.
29. Лебединська районна газета «Будівник комунізму», 1973 – 1985 рр.
30. Борисенко П. Є. З історії Лебединщини («Газета в моєму житті»), випуск третій. – Лебедин: Білий лебідь, 1994.
31. П'янков В. О. Вклонимося великим тим рокам. – Суми: Макден, 2010.
32. Дудченко В. Г. Ішла війна народна: випуск п'ятий. – Лебедин: Білий лебідь, 1994.
33. Зайцев А. Н. На острие красных стрел. – М.: Военное издательство, 1988.
34. Затулівітер Володимир. Тернова гора. - К.: Український письменник, 2012
35. Твори письменників і поетів. Альманахи «Слобожанщина». – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 1992 – 2012.
36. Журнал «Країна» за 2010-16 роки
37. Власні публікації в тижневику «Будьмо разом» за 2010-2016 рр.

